DE MINUUT VAN DE CONSTANTE EXTASE

In deze bundel zijn 24 gedichten opgenomen die alle een dans als uitgangspunt hebben, vaak een dansvorm als salsa, merengue, enz. die in het Caraïbisch gebied populair is, maar ook oudere als polka, mazurka, menuet en sarabande. Deze dansen als uitganspunt voor een gedicht is op zich een zeer Caraïbisch gegeven, denken we alleen maar aan de populariteit van het dansen in onze regio, waarover A.M.G. Rutten laatst nog schreef in **Leven en muziekwerken van J.S. Corsen** (1983), als over de "uitbundige danslievendheid" die hier al van oudsher heerste.

Ook het gegeven dat Lo-A-Njoe teken- en schilderkunst verbindt met zijn poëzie (hij neemt daarvan diverse voorbeelden in de bundel op als illustratie) is op de Antillen geen unicum. Denk aan Luc. Tournier, aan Ellis Juliana en aan Chal Corsen op Curaçao. En als de dichter niet zelf tekent zorgt hij meestal wel voor een aantal sprekende illustraties door iemand anders.

Woord en beeld schragen elkaar wederzijds in onze poëzie.

De oorspronkelijk Nederlandstalige gedichten van Lo-A-Njoe werden door Luis Daal vertaald in het Papiaments. Beide versies zijn afgedrukt, een prodédé dat ook Norman de Palm en Nydia Ecury bijv. gebruiken. Deze veeltaligheid is ook een Caraïbisch gegeven; denken we hierbij alleen maar aan de Surinamer Edgar Cairo die zijn dichtwerk zelf vertaalt vanuit zijn moedertaal, het Sranan Tongo, in het Nederlands.

Deze bundel van Clyde Lo-A-Njoe sluit dus op diverse manieren aan bij dichttradities van onze regio.
De dichter schrijft over diverse onderwerpen, zoals zijn eigen verleden, enkele reiservaringen die hij heeft opgedaan, en over het verleden van de Antilliaanse eilanden (Bonaire), maar ook over de gevolgen van Hiroshima's atoombom en de actuele problematiek van de Derde Wereld. Daarnaast komen enkele gedichten over de poëzie en het schrijven zélf voor, bijv. aan het eind in 'Tarantella voor de poëzie':

"Ik draaide mijn hoofd om
en zag je staan tussen de stenen bogen:
poëzie die me in de ogen keek.
Onschuld gehuld in zwart,
als de weduwe van de wereld,
op deze wijze trachtend
haar zuiverheid onbezoedeld te bewaren
en met de geest van de levende wind
de kracht te behouden,
die het stof doet opstuiven
en de adem woordeloos bevriest.
(...)
Ook toen de vrijheid wegfladderde
als een verminkte doffer
en de anderen en ik verdronken in de
stank van een bodemloze beerput,
waste jij mijn woorden,
spoelde ze één voor één,
voordat je ze opsloot in de kluizen
van het bindsel, zo heilig als een bijbel."

Ik koos als uitgangspunt voor een nadere analyse van deze bundel het gedicht 'Mijn eigen sarabande', omdat Lo-A-Njoe daarin mede over zijn schilderen schrijft. In dit gedicht worden dans, tekenen en schrijven één.

In vijf strofen geeft Lo-A-Njoe zich rekenschap van zijn werk als schilder en zijn kunstenaar-zijn, en de oorzaken en consequenties daarvan. Hij hanteert daarbij een vrije praat-vorm (die ook het hierboven gegeven fragment kenmerkt), die toch gebondenheid verraadt doordat hij resp. strofen van 11-10-9-11-8 verzen bouwt, die elk zijn opgebouwd uit slechts één of twee zinnen.

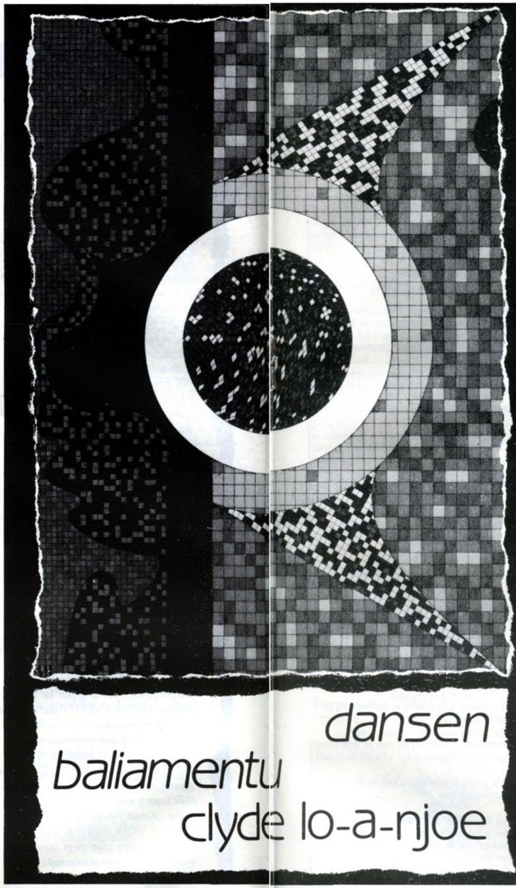

over de poëzie van CLYDE LO-A-NJOE

Schilder/dichter Clyde Lo-A-Njoe werd in 1948 geboren te Santa Cruz op Aruba. Hij volgde een opleiding tot tekenaar-schilder, en is nu als zodanig werkzaam. Hij hield tot nu toe diverse exposities in het Caraïbisch gebied (1981), op de Hannover Messe (1982) en in het Nederlandse Helmond (1982) waar hij woont. Zijn eerste dichtbundel Dansen/Baliamentu (1983) heeft m.i. tot nu toe nog veel te weinig bekendheid gekregen.

Hij gebruikt geen vast metrum, geen regelmatig eindrijm, — daarin is hij weer de ongebondene in de vorm —, maar hij brengt desondanks verbanden aan door herhalingen van klanken in binnenrijm en alliteratie, en herhalingen van woorden en zinswendingen.

Kenmerkend voor zijn dichtvorm is zo een vrijheid in gebondenheid, een spanning van tegengestelde elementen die het hele gedicht (en de hele bundel) kenmerkt.

Lo-A-Njoe hanteert vooral het stijlmiddel van de antithese, en dat op allerlei niveaus. Allereerst eenvoudig d.m.v. tegengestelde woordbetekenissen, die regelmatig voorkomen: nachten - dagen; oud - nieuw; buiten - binnen; enz. Soms wordt zo'n tegenstelling tot een paradox als in "... de minuut dat het leven zal opgaan in die constante extase ..." Het persoonlijke 'ik' staat tegenover het algemeen-objectiverende 'je' in de vierde en vijfde strofe, en tegenover de buitenwereld, de mensen. Zo staan ook begrippen en ervaringen als 'vervliegende illusies' die toch 'worden nagejaagd" tegenover elkaar; 'uiterlijk' staat tegenover 'innerlijk'; het werken aan een schilderij tegenover de bezinning; de uiterlijke vorm ontstaat vanuit het innerlijk bewustzijn.

De beelden die Lo-A-Njoe daarbij hanteert zijn zeer sterk lichamelijk. Hij spreekt over 'wervelkolom', 'nekwervels, 'kruin', 'aderen', 'polsslag' en 'hart' en over 'vingertoppen'. Ook hier keert dus de tegenstelling innerlijk-uiterlijk terug.

Tegenover dit lichamelijke staat het geestelijke: voelen, verlangen, liefhebben, hunkeren, denken, mateloos bewustzijn, extase, stil zijn. Een terminologie waarin reeksen met een climaxwerking te onderscheiden zijn.

Al deze tegenstellingen vinden hun apotheose in de grote antithese tussen creatieve drang en doodervaring, tussen werk en bezinning.

Maar al deze tegenstellingen waarover de dichter de controle dreigt te verliezen, worden in de structuur van het gedicht bedwongen, want centraal staat 'mijn eigen dans', die voor iemand anders is, voor de gelijkgestemde deelgenoot, en daaromheen worden het bewustzijn van de 'tastbare dood' en die 'momenten van mateloos bewustzijn' beschreven, die extase waarin men de dood proeft en tegelijk het tintelende leven ervaart, waarin de wereld enerzijds buitengesloten wordt en het 'hart zich vult', maar waarin anderzijds toch het besef van liefde tot de mensen (algemeen) in het eerste deel van het gedicht, en 'je liefste' (persoonlijk) in het tweede deel, weer wordt verwoord.

Zo lijkt dit gedicht een bezweringsformule om een synthese te bereiken, die uit antithesen is geformeerd.

De zinsconstructie "Wanneer ik achter mijn ezel zit ..." wordt natuurlijk voortgezet in "... dan denk ik aan die ogenblikken ..." in de eerste strofe, maar voor het lezersgeheugen ook in de laatste strofe "... dan laat ik mijn penselen vallen ..." Zo geeft het hele gedicht ook in deze constructie de spanning van creatieve werkzaamheid en het gewaarworden van stilte weer,

Deze momenten van mateloos 'bewustzijn' zijn niet direct vast te leggen, want wanneer de schilder-dichter ze ervaart valt zijn werk stil ("dan laat ik

→

MIJN EIGEN SARABANDE

Wanneer ik achter mijn ezel zit
en door het penseel en pigment vormen groeien,
die de afdruk van negatieven zijn:
Opnamen, die langzaam in mijn wervelkolom ontstonden,
dan denk ik aan die ogenblikken,
dat ik, in de verkilling van tastbare dood,
mijn ogen sloot,
terwijl ik tussen mijn nekwervels en kruin
dat onbestemde gevoel registreerde
– en tegelijkertijd de pijn –
zo bevriezend, dat ik huiverde.

Nooit was de dood zo dichtbij,
hoewel er geen ritme meer was,
klopten mijn aderen nog,
overtuigend genoeg, dat het leven eeuwig duurde.
Ik dacht aan de wereld buiten,
(die steeds buiten was, nooit binnen)
maar die ik liefhad
omdat mensen me omsloten,
mij omhelsden en streelden
met hun warmte.

Mijn eigen dans
voor degene, die het opdoemen van het einde kent
en de polsslag van verloren tijd hoort
in die stille ogenblikken.
Alleen, in die onpeilbare diepte,
vervuld van vragen,
die zacht opzij geschoven worden voor ,
illusies, vervliegend als ether,
maar die toch hardnekkig worden nagejaagd.

Nadat nachten toch weer dagen worden,
'Oud-en-Nieuw' wisselde in een tel,
is soms dat heimelijk verlangen
naar die momenten van mateloos bewustzijn,
die zich nu zelden melden,
– gekleed in kleurrijke hymnes,
waarbij je alleen hunkert naar de minuut,
dat het leven zal opgaan
in die constante extase:
zo somber, zo ingetogen
als Gregoriaanse gezangen.–

Dan laat ik mijn penselen vallen
en laat mijn hart zich vullen
met het koele avondlicht,
zodat mijn vingertoppen tintelen.
– Gewaarworden van dingen,
die je zelf nauwelijks omvat,
vraagt om de stilheid van het stilzijn:
contouren rondom het lichaam van je liefste.–

mijn penselen vallen") maar hij laadt zich op dat moment innerlijk op: hij ervaart liefde, zijn hart vervult zich, en het gevolg is weer: "... mij vingertoppen tintelen ..." Dan is er dus weer het werk en de zich 'zelden meldende' momenten van de extase komen weer daarna ... En dat wisselende van impressie en expressie wordt via tegenstellingen en paradox verwoord via de dichterswerkzaamheid! Zo alterneren in de loop van de tijd werk en stille bezinning in het scheppingsproces.

Dans (die muziek en beweging is), schilderkunst en poëzie zijn in het gedicht "Sarabande" samen vormgevers van de spanning tussen doodsgevoel en leven, tussen naar binnen gerichte extase en creatie naar buiten toe. Daarbij lijkt de extase in de schilderkunst minder direct weer te geven te zijn ("de penselen vallen stil") dan in de poëzie, i.c. dit gedicht, dat deze extase beschrijft. Is de dichtkunst directer dan de schilderkunst? Misschien! Maar we moeten wel bedenken dat ook de dichter tenslotte niet tot de kern doordringt, maar slechts 'contouren' kan aangeven, zoals uit het einde van het gedicht blijkt. Hij geeft de contouren rond het lichaam van de geliefde, niet de liefste zelf, niet de kern; deze wordt niet bereikt! Het wezen wordt niet direct geraakt, maar slechts via tegenstellingen langzamerhand omcirkelend benaderd.

De hele bundel bevat trouwens voorbeelden van tegenstellingen tussen bijv. het persoonlijke en maatschappelijke, zoals dat trouwens kenmerkend is voor de poëtische taal zelf: de spanning tussen individuele expressie en communicatie met de lezer.

Reeds in het eerste gedicht lezen we over 'mijn mombakkes', 'incognito' en 'façade' tegenover 'mijn eigen ik', en dat weer tegenover het sociale aspect van de feestvreugde op Nieuwjaarsdag. De 'ik' wordt geconfronteerd met wie hij wezenlijk is en met de buitenwereld waarvoor hij zich verbergt:

"En niemand die deze oude façade merkte,
die zo mezelf geworden was.
Met jou draag ik mijn eigen huid,
herkennen jij en ik
wat wij herkennen moeten
en proberen te ontdekken
wie wie is en wie niet."

De hele bundel door is er het element van dansen en feesten om niet te huilen, wezenlijk verdriet en angst die zich verbergen achter uiterlijke feestvreugde, achter de grol, de lach die tekortschiet en tot grimas wordt.

De 'wereld buiten' is die welke Lo-A-Njoe op zijn reizen gezien heeft: Duitsland, Syrië, etc., maar ook de eigen jeugd op Aruba en het slavenverleden in de zoutpannen van Bonaire waar nu de toeristen komen kijken.

"Aruba, speldepunt waar mijn wereld om draait,
Refresquería en Latijnse melancholie,
je kromme bomen,
waardoor het spel van de
eeuwigdurende wind schiet.
Stil denk ik aan je overzoute lucht
en je verdwaalde blanken op de 'waaf'.
Nu, na jaren, speelt die ene merengue
van de mijmering door mijn vermoeide morgens,
En was ooit het Hof van Eden
Pontón, Savaneta, Paradera
en misschien Boerhaevelaan
en zullen nu piano en publiek verpauperen."

Schrijven is voor Lo-A-Njoe geconfronteerd worden met de wereld èn met jezelf, met de vijandschap van en tegen de buitenwereld, en dat weer tegenover het onvermogen om te schrijven, waat het creatie-proces tot vijand in jezelf wordt.
Soms uit zich dat in moraliserende beschouwingen als

"Of was het toch de blik van mens tot mens,
verbonden over culturen en tradities,
doorgrondend, dat morgen en de rest der dagen
verzinken zullen in het donker,
maar dat ons treffen in het heden
bindt boven tijd en taal?"

Zoals de sarabande als Spaanse dans waarschijnlijk uit Latijns-Amerika afkomstig is, en zo de spanning tussen verschillende culturen heeft ondergaan, wat met name blijkt uit het oorspronkelijke felle, wulpse karakter dat aan de Europese hoven werd bedwongen tot een trage, majestueuze dans, zo ondergaat Lo-A-Njoe cultuurspanningen in zijn werk tussen het Caraïbisch gebied van zijn jeugd en het Europa waar hij nu verblijft.

In de vorm uit zich die bijv. in de taal, en met name in de woord- en beeldkeus die van een gulle overdaad en felheid →

getuigen, die maar met moeite in de vers- en strofevorm bedwongen worden. Het Nederlandse **Elsevier** schreef dan ook: "... lange stromen teksten van iemand die woordenrijk en mededeelzaam is, maar zijn taal en talent niet georganiseerd heeft. (...) Maar het is mogelijk dat dit werk beter is dan het zich aan de voorgeprogammeerde Westeuropeaan voordoet. Wij zijn een dergelijke beeldenwoekering niet gewoon".

Kenmerkend is voor hem dat hij deze overdaad van tegenstellingen wil opheffen in een synthese. Ouder worden, nacht en dood vinden hun natuurlijke tegenhanger in geboorte, jeugd en regeneratie ... Verleden en heden raken en beïnvloeden elkaar, zoals in de 'Salsa in de zoutpannen' van Bonaire en de 'Valeta van het verraad':

Conquistadores trekken op tegen een weerloos volk.
Het bloed stroomt naar de zee.
En onder het kruis dobbelen dronkaards
om het doordrenkt goed van de Jood,
Wiens bloed kwam over het gepeupel,
dat riep om Barrabas.
Voor wat goud werd de Azteek aan het zwaard geregen,
voor een handvol zilver de Nazarener aan het kruis genageld,
de vloek van Moctezuma rust nog op Mexico,
het bloed van Christus wordt nog dagelijks vergoten."

Zo is poëzie de bezwering van een kringloopproces dat geen einde kent in het momentane van het scheppingsproces dat plaatsvindt, en die lange menselijke historie: de "minuut van de constante extase ..."

"Mijn geest
onze geesten zijn als vlinders,
die geen gisterens of morgens kennen,
maar die in onbegrensde cirkels
mogen zoeken naar een punt,
waar rust en onrust eender zijn
in kleur en vorm ..."

WIM RUTGERS
5 september 1984 ●